

BALOGH MÁTYÁS

A JÜECSEI KIRÁLY MEGGYILKOLÁSA ÉS A JÜECSEI VÁNDORLÁS KEZDETE: EGY TÖRTÉNETI FORDULÓPONT REKONSTRUKCIÓJA

KIVONAT: A jelen tanulmány a jüecsik (*yuezhi*) korai történetét és nyugat felé irányuló vándorlását vizsgálja az elsődleges kínai történeti források – elsősorban a Shiji, a Hanshu, kisebb mértékben pedig a Hou Hanshu – alapján. Vizsgálatunk középpontjában a jüecsik eredeti szállásterülete, valamint azok az események állnak, amelyek a Kanszu (Gansu)-folyosóból való kiszorulásukhoz és Közép-Ázsia felé történő elmozdulásukhoz vezettek.

A Hanshu 96a és a Shiji 123 szerint a korai jüecsik Dunhuang és a Qilian-hegység között éltek, ami a Kanszu-folyosó nyugati szakaszának felel meg. Bár Lin Meicun szerint e helynevek a Tian-shan térségében fekvő helyszínekkel azonosíthatóak, ez az értelmezés nem vált széles körben elfogadottá. Az uralkodó álláspont továbbra is a Kanszu-folyosóba helyezi a jüecsik szállásterületét. Tanulmányunk szerint e földrajzi vita a tágabb történeti rekonstrukciót érdemben nem befolyásolja.

A jüecsik vándorlása a korai kínai–hun kapcsolatok politikai és katonai kontextusában értelmezhető beleértve a heqin-szövetség létrejöttét, valamint az azt követő határvidéki konfliktusokat. A Shiji és a Hanshu párhuzamos szöveghegyeinek részletes összevetése pontosítja a hun hadjáratok, a jüecsik veregsége és királyuk megölése körüli események kronológiáját. A tanulmány kitér a meggyilkolt király koponyájának rituális célú felhasználására, amelyet a bel-

ső-ázsiai sztyepei hagyományok összefüggésrendszerében értelmez. Emellett vizsgálja a vuszunok (*wusun*) Kunmo alatti megerősödését, valamint Zhang Qian követségét, mint a Nyugati Régiók hatalmi viszonyainak átalakulásában meghatározó jelentőségű tényezőket.

Megállapításunk szerint a jüecsik kettéválása és királyuk kivégzése leginkább Kr. e. 176–174 közé datálható, és a Maodun által megindított, majd Laoshang alatt befejezett hun hadjáratokkal összefüggésben értelmezendő. A jüecsi uralkodó meggyilkolása váltotta ki a jüecsik elvándorlását. Az eseményeket a Kr. e. 160-as évekre helyező alternatív kronológiák helyessége továbbra sem zárható ki teljes mértékben, megállapításaink szerint azonban ezek forrásbeli megalapozottsága lényegesen gyengébb, és érvrendszerük több ponton hipotetikus rekonstrukciókra támaszkodik.

KULCSSZAVAK: jüecsik, Kanszu-folyosó, kínai–hun kapcsolatok, eqin-szövetség, hun hadjáratok, Maodun, Laoshang, vuszunok (*Wusun*), Kunmo, Zhang Qian, sztyepei rituális gyakorlatok, korai Han-kor, történeti forráskritika, kronológiai rekonstrukció.

MÁTYÁS BALOGH

THE ASSASSINATION OF THE YUEZHI KING AND THE BEGINNING OF THE YUEZHI MIGRATION: A RECONSTRUCTION OF A HISTORICAL TURNING POINT

ABSTRACT: The present study examines the early history and westward migration of the Yuezhi on the basis of primary Chinese historical sources, principally the *Shiji*, the *Hanshu*, and to a lesser extent the *Hou Hanshu*. It focuses on the Yuezhi's original homeland and the sequence of events that led to their displacement from the Gansu Corridor and their movement toward Central Asia.

According to *Hanshu* 96a and *Shiji* 123, the early Yuezhi lived between Dunhuang and the Qilian Mountains, corresponding to the western Gansu Corridor. Although Lin Meicun

has argued that these toponyms refer instead to locations in the Tianshan region, this interpretation has not gained broad acceptance. The prevailing view continues to place the Yuezhi in the Gansu Corridor, and the study argues that this geographical debate does not materially affect the broader historical reconstruction.

The article situates the Yuezhi migration within the political and military context of early Han–Xiongnu relations, including the establishment of the *he-qin* alliance in 198 BCE and subsequent frontier conflicts. A close comparison of parallel passages in the *Shiji* and *Hanshu* refines the chronology of events surrounding the Xiongnu campaigns, the defeat of the Yuezhi, and the killing of their king. The reported ritual use of the king's skull is interpreted within the

framework of Inner Asian steppe practices. The rise of the Wusun under Kunmo and the mission of Zhang Qian are analysed as key elements in the shifting power dynamics of the Western Regions.

The central argument is that the division of the Yuezhi and the execution of their king are best dated to approximately 176–174 BCE and should be understood in the context of the Xiongnu campaigns initiated under Maodun and brought to completion under Laoshang. The killing of the Yuezhi ruler triggered the westward migration of the main group towards the Ili Valley, while a smaller branch moved south towards the Xining region. Alternative chronologies placing these events in the 160s BCE remain possible but rest on significantly weaker evidentiary foundations.

KEYWORDS: Yuezhi, Gansu Corridor, early Sino–Xiongnu relations, Xiongnu campaigns, Maodun, Laoshang, Wusun, Kunmo, Zhang Qian, Inner Asian steppe ritual practices, early Han period, historical source criticism, chronological reconstruction.

A Közép- és Belső-Ázsia történetével foglalkozó szakirodalomban közismert tény, hogy az eredetileg a Kanszu-folyosó (Gansu-, másként Hexi-átjáró) térségében élő jüecsik (*yuezhi*) a hunoktól elszenvedett vereségüket követően két csoportra szakadtak: egy kisebb és egy nagyobb létszámúra.¹ A nagyobb csoport

1 A tanulmányunkban vizsgált eseményekre vonatkozó elsődleges forrásaink, a Han-dinasztia történetét tárgyaló kínai évkönyvek. Ezek közül a *Történeti feljegyzések* (*Shiji*, a továbbiakban SJ) és a *Han-dinasztia története* (*Hanshu*, a továbbiakban HS) különböző fejezeteiből származik értesüléseink java része. Ezeket kiegészítik a *Kései Han-dinasztia története* (*Hou Hanshu*, a továbbiakban HHS) rövidebb említései. A HS 96a és az SJ 123 arról számol be, hogy a jüecsik eredetileg Dunhuang és Qilian között éltek. Véleményünk szerint ez a terület a mai Dunhuang város és a Qilian-hegység közötti régiónak, vagyis a Kanszu-folyosó nyugati szakaszának feleltethető meg. Léteznek azonban olyan nézetek, amelyek a jüecsik korai szállásterületét nem a Kanszu-folyosón belül, hanem attól nyugatra, a Tianshan térségébe helyezik. E feltételezés legismertebb képviselője Lin Meicun. Craig (2007, 59) hivatkozik Lin Meicun-re (The Western Region of the Han-Tang dynasty and the Chinese Civilization,

– melyet a kínai források „nagy jüecsik” (*da yuezhi*) néven említenek – előbb az Ili-folyó völgyébe menekült, majd onnan több állomáson keresztül tovább vándorolt egészen Baktriáig.² A kisebb csoport ezzel szemben a Qilian-hegység (másként Nan shan) déli lejtőinél, a Xining-folyó völgyében telepedett le; rájuk a források „kis jüecsiként” (*xiao yuezhi*) hivatkoznak.

A Han-dinasztia uralkodója, Wu császár (Kr. e. 141–87) a hunok elleni katonai offenzíva előkészítése érdekében a már Baktriában élő nagy jüecsikkel tervezett szövetségre lépni. A császár felderítő-követe Zhang Qian Kr. e. 138 körül indult útnak a nagy jüecsikhez, ők azonban visszautasították a császári ajánlatot³. Zhang Qian utazásának kényszerű része volt az odafelé vezető úton egy tízéves, majd a visszaúton egy több mint egyéves tartózkodás a hunoknál. Az utazásai és fogságai során – tehát a Kr. e. 130-as és 120-as években – szerzett tapasztalatait, hallomásait, illetve a császárnak tett ezekből táplálkozó beszámolóit a SJ 123. és a HS 61. fejezete rögzítette.⁴ Ezek a két fejezeten kívül a Han-kori krónikák egyéb fejezeteiben található tudósítások is értékes, ám néha összezavaró, egymásnak olykor ellentmondó adatokkal szolgálnak a jüecsik történetével kapcsolatban. Ezek a tudósítások nem teszik világossá, hogy a jüecsik kettészakadása és a Kanszu-folyosóból történő elvándorlása pontosan melyik hun támadáshoz köthető és mikorra datálható. A szakirodalom különböző évszámokat rendel az eseményhez és különbözőképpen értelmezi a vonatkozó forrásokat, gyakran magyarázat, elemzés nélkül. Azok a szerzők, akik behatóbban vizsgálták a kérdést és a vonatkozó források szövegeit, sem tudtak

---

Beijing 1978, 78). Lin Meicun úgy véli, hogy a forrásokban szereplő Dunhuang és Qilian helynevek nem a mai azonos nevű földrajzi helyekre utalnak, hanem egy Dunhong nevű hegyre, amely a Tianshan hegységben (Lin Meicun értelmezése szerint annak korábbi neve: Qilian) helyezkedett el. Lin Meicun hipotézise nem talált széles körű elfogadásra: a témával foglalkozó kutatók túlnyomó többsége továbbra is a Kanszu-folyosót tekinti a jüecsik eredeti szállásterületének. Fontos megjegyezni, hogy a jüecsik korai lakóhelyére vonatkozó eltérő vélemények jelen tanulmány főbb következtetéseit és megállapításait nem érintik.

2 Borovkova 2005, 13–63., Craig 2007, Enoki, Koshelenko és Haidary 1996, Hulsey 1979, Liu 2001.

3 Loewe 2000, 687–89., Craig 2018, 68–90.

4 A HS 61 és a HS 96, azaz a Han-dinasztia története című krónika Kínától nyugatra fekvő területekről szóló fejezeteinek angol nyelvű kritikai fordítását Hulsey (1979) végezte el.

meggyőző választ adni a keltezéssel és az események értelmezésével kapcsolatos kérdésekre. Ezeket nagy pontossággal megválaszolni véleményünk szerint is lehetetlen, de a különböző krónikák vonatkoztatható feljegyzéseinek összevetésével az időtartam behatárolására, a forrásaink által nem említett történések bizonyos fokú rekonstrukciójára és a kapcsolódó események értelmezésére eddig figyelembe nem vett lehetőségek is kínálkoznak.

A Kr. e. 209–170-es évekig; a jüecsik első veresége

Az SJ 110 részletesen ismerteti, hogy az ázsiai hun uralkodó, Maodun (Kr.e. 209–174) miután megszerezte a hatalmat, miként csalta diplomáciai kelepchébe keleti szomszédait, a donghukat és győzte le őket.⁵ Az ezt követő hódításokról – köztük a hunokkal nyugat-délnyugatról szomszédos jüecsik legyőzéséről már szűkszavúbban ír:

Szöveg 1.

„Maodun felült a lovára, és megparancsolta, hogy az országban mindenkit, aki hátramarad, végezzenek ki. Ezután kelet felé támadást indított a donghuk ellen. A donghuk eleinte lebecsülték Maodunt, és nem készültek fel. Amikor Maodun megérkezett seregével, lerohanta őket, súlyos vereséget mért a donghu királyra, foglyul ejtette népét és jószágait. Visszatérve nyugaton megtámadta és elűzte a jüecsiket, majd délen elfoglalta Loufant és Baiyangot, a Sárga-folyótól délre elterülő királyságot.”

A jüecsik elleni támadás kapcsán mindkét forrás a *jizou* „megtámadva elűzte” kifejezést használja. Ugyanezeknek az eseményeknek egy jóval tömörebb említése a HHS 87-ben ugyanezen a szöveghelyen a *zou* „elűz, elzavar” igét használja.

5 A történet HS 94-ben szereplő verziója szóról-szóra megegyezik.

Mindebből arra következtethetünk, hogy a jüecsek már ezután a támadás után is elhagyták addigi szállásterületüket. A tudósítás tömörsége miatt lehetetlen megállapítani, hogy ez a támadás pontosan mikor történt, hogy a jüecsek szálláshelye a támadás előtt pontosan hol lehetett, és azután milyen távolságra menekültek, esetleg a menekülés után visszatértek-e. Forrásunk szóhasználata azt sugallja, hogy a jüecsek elleni támadás nem sokkal a donghuk feletti győzelem után történt. A kérdéses szövegrész szó szerinti fordításban: „miután ezzel végzett (*ji*) visszatért (*gui*), nyugaton (*xi*) megtámadta (*ji*) és elűzte (*zou*) a jüecseket (*yuezhi*).” Kérdés továbbá az is, hogy a donghu hadjáratból való visszatérés és a jüecsek elleni támadás között mennyi idő telt el. Craig Maodun donghuk és jüecsek elleni támadását egyaránt Kr. e. 207-re, a sanjü uralkodásának második évére teszi. Hogy mi alapján, azt nem magyarázza.⁶ Ennek a Kr. e. 207-es datálásnak ellentmond egy későbbi, de szintén Han-kori forrás, a HHS 87 megjegyzése, mely a támadást időben a Han-dinasztia felvirágzásához, megerősödéséhez köti:

Szöveg 2.

„Mikor a Han megerősödött, Maodun serege erős volt, megverte a donghukat, elűzte a jüecseket.”

A Han-dinasztia megerősödése legkorábban Kr. e. 206–202 közé tehető.⁷ Ugyanakkor el kell ismernünk, hogy semmiféle garanciánk nincs arra, hogy éppen a HHS 87 későbbi keletkezésű, futólagos és tömörített említése lenne a datálás legmegbízhatóbb eszköze. Yü úgy gondolja, hogy Maodun ezzel a támadással a Kanszu-folyosó nagy részét elfoglalja a jüecsektől, a támadást pedig Kr. e. 195 körülre teszi.⁸ Yü ezekhez magyarázatot nem fűz, és a forrásaink sem támasztják alá feltételezéseit.⁹ A SJ 110 és a HS 94 semmiféle támpontot nem

6 Craig 2007, 64.

7 Loewe 2008, 110-123.

8 Yü ehhez nem rendel évszámot, hanem az általa Kr.e. 175-re datált második támadást a szóban forgónál körülbelül húsz évvel későbbre teszi.

9 Yü 2008, 127.

szolgáltat a támadás datálásához, azon kívül, hogy a két, donghuk és jüecsik elleni támadást nem megfelelő módon Maodun hatalomra kerülése utánra teszi. Az évszám pontosságú datálás tehát lehetetlen, és az is kétséges, hogy ezt a támadást, követte-e a jüecsik bármiféle népmozgása, s ha igen, milyen mértékű. A szóhasználat mindhárom forrásban egyértelműen arra utal, hogy a jüecsik elmozdultak a támadás helyéről, ami leginkább a következőféleképpen értelmezhető:

A jüecsik a támadást követően csak kisebb távolságra vándoroltak, visszahúzódtak. Elképzelhető, hogy nagy katonai erővel rendelkező nép lévén (ezt a SJ 110 és a HS 94 említi), a hun birodalmiság e korai szakaszában a Kanszu-folyosón kívül is jelen voltak, behatoltak a hunok területére, fenyegetést jelentettek Maodun birodalomépítési ambícióira. Ez az első, talán, a Kr. e. 200-as évek végére datálható támadás visszaverte, megfutamította őket. Nagy távolságra ez alkalommal biztosan nem vándoroltak, hiszen a SJ 110 egy későbbi évekre vonatkozó részéből tudjuk, hogy a Maodun alatti Hun Birodalom nyugaton, „Shang helyőrségtől egyenesen nyugatra” a jüecsi, ti (*di*), és csiang (*qiang*) népek területével volt határos. Ez az említés még nem tesz különbséget kis- és nagy jüecsik között. Shang helyőrségről pedig tudjuk, hogy nagyjából a Sárga-folyó nagy kanyarulata által körbe ölelt részt, azaz az Ordoszt (annak egy részét) jelöli. Az ettől egyenesen nyugatra elterülő részt azonosíthatjuk a Kanszu-folyosóval.¹⁰ Tehát ezt a támadást követően a jüecsik még a régióban maradnak. A két csoportra szakadásukat és elvándorlásukat előidéző támadás sokkal inkább egy több évtizeddel később, a Kr. e. 170-es években, vagy mások szerint a Kr. e. 160-as években történhetett.¹¹

A Kr. e. 170-es évek; új császár Kínában

A hunok Kr. e. 170-es évekre tehető hadi cselekményei nemcsak a jüecsik ellen irányultak, hanem egy nagyobb örvű katonai akció részei voltak, melyek nem elhanyagolható részben a Han-dinasztiában történt uralkodóváltáshoz, Wen császár (Kr. e. 180–157) trónra lépéséhez és annak belpolitikai körülményeihez kapcsolódnak.

10 A HS 94-ben is megtalálható ugyanez a szövegrész, azzal a különbséggel, hogy ez nem említi a jüeciket, csak a tiktet és csiangokat.

11 A keltezésekkal kapcsolatos eltérő véleményeket lentebb ismertetjük.

Az események kibontakozását megelőzően, Kínában Kr. e. 188-ban fiatalon elhalálozik Hui császár (Kr. e. 195–188). Ekkor az előző uralkodó, Gao császár (Kr. e. 202–95) özvegye, Lü anyacsászárné gyermekcsászárok régenseként veszi át az uralmat a császári udvarban. Az anyacsászárné és a második gyermekcsászár Kr. e. 180-ban bekövetkező halálával az udvari hivatalnokok lemészárolják Lü asszony magas pozíciókba jutott rokonait, és saját támogatóitjukat, Liu Hengget, Gao császár egy kései gyermekét ültetik trónra Wen császár néven.¹² Wen császár támogatottsága az elit körében még a tisztogatásokat követően sem teljes. Egyik első uralkodói lépése, hogy a hunokkal kötött békemegállapodást megújítja,¹³ azaz a békességért cserébe megemeli a hunoknak járó sarc összegét. Ezzel tulajdonképpen időt vásárol a maga számára, hogy megszilárdítsa hatalmát, rendezze belső ügyeit, szükség esetén leszámoljon belső ellenségeivel, s mindezt külső fenyegetettség, hun betörésektől való félelem nélkül tehesse. Ugyanakkor egy új császár trónra lépése, Kína pillanatnyi sebezhetősége a hunok számára is jó lehetőséget teremt arra, hogy a béke feltételeit újratárgyalják a dinasztiaival, megpróbálják a lehető legkedvezőbb feltételeket szabni, alkupoziójukon javítani. Így nem meglepő, hogy a békemegállapodás megújítása ellenére a hun „jobboldali bölcs fejedelem” (*youxianwang*) betör Shang helyőrség területére, majd megszállja az Ordoszt.

Wen császár és Maodun sanjü között üzenetváltás kezdődik, melynek tartalmát forrásaink megőrizték, s melyből kiderül, hogy az incidensnek része, de vélhetően nem a legfőbb célja volt egy jüecsik elleni támadás.

12 Loewe 2008, 135–137.

13 A hunok és a Han-dinasztia között első alkalommal Kr. e. 198-ban jön létre a két fél kapcsolatát hosszú időre meghatározó megállapodás, a *heqin* egyezmény, melynek értelmében a sanjü ígéretet tesz a betörések mellőzésére. A *heqin* szó a “béke” jelentésű *he* és a “rokonság” jelentésű *qin* összetétele. Az egyezmény neve arra utal, hogy a sanjü a Han-udvartól kínai hercegnőt kap feleségül és így a kínai császár rokonává válik, s ez a rokonság hivatott szavatolni a békét a két fél között. A békéért cserébe a kínaiak, a hercegnőn kívül évente meghatározott mennyiségű aranyat, selymet, bort, gabonát és egyéb kínai javakat küldenek a sanjünek. Továbbá, az egyezmény értelmében a kínai császár és a sanjü fivérekhez hasonlóan, egyenrangú diplomáciai felek lesznek.

Wen császár uralkodásának 3. éve (Kr. e. 177) nyár–ősz; a hunok offenzívája és a jüecsik újabb veresége(i)

A SJ 110 a következőképpen számol be a konfliktus kitörésének körülményeiről:

Szöveg 3.

„Amikor Xiaowen¹⁴ császár trónra lépett, megújította a békemegállapodást. A harmadik év ötödik havában a hun „jobb oldali bölcs fejedelem” bevonult Henan vidékére, kifosztotta Shang helyőrség határőrző barbárjait, lemészárolta és kirabolta a lakosságot.¹⁵ Ekkor Xiaowen császár utasította miniszterét Guan Yinget, hogy mozgósítson 85 000 fő harci-szekeres, lovas hadsereget és induljon Gaonuba megtámadni a „jobb oldali bölcs fejedelmet”. Wen császár látogatást tett Taiyuanbe.¹⁶ Ekkor azonban Jibei fejedelme fellázadt, ezért Wen császár visszatért, és leállította a miniszter hunok elleni hadjáratát.¹⁷”

Wen császár trónra lépése Kr. e. 180 végére tehető, ebben konszenzus van. A szövegben említett harmadik év ötödik hava szintén vita nélkül Kr. e. 177 kora nyarára esik. Henan, azaz „a folyótól délre eső terület” ebben a kontextusban az Ordosz vidékét jelenti, melynek Shang helyőrség is része. A szövegből

14 Wen császár posztthumusz neve.

15 Henan, azaz kínaiul „a folyótól délre fekvő terület” itt az Ordosz vidékét jelöli, Shang helyőrség pedig a mai Shaanxi tartomány Yulin környékén található.

16 Guan Ying utolsó hadjárata lett volna a 177-es hunok elleni, ami Liu Xingju lázadása miatt hiúsult meg (Loewe 2000, 136) Gaonu helyőrség, a mai Shaanxi tartomány, Yan'an városának környékén volt. Taiyuan, jelenleg is hasonló néven létezik.

17 Jibei helyőrség, a mai Shandong és Hebei tartományok területén, Kína északkeleti részén. A Jibei fejedelem, Liu Xingju, Gao császár unokája (? 177, Loewe 2000, 388). Liu Xingju korábban arra egy fivérével együtt arra készült, hogy bátyjukat, Liu Xiang-ot ültetik majd a császári trónra. Mivel ez nem sikerült, és unokaöccsük, Liu Heng lépett trónra Wen császár néven, neheztelt az udvarra.

az is kiderül, hogy a Han-dinasztia ezt a határvidékét egyéb, nem hun barbár népekkel őriztette. Ezekre a barbár népekre a szöveg az általánosító *manyi* megjelölést használja,¹⁸ míg a hunokat a krónika vagy *xiongnu*, vagy *hu* néven említi. A lázadó Jibei fejedelméről tudjuk, hogy ő Liu Xingju, Gao császár egyik unokája¹⁹, aki még Wen császár trónra lépése előtt egyik fivérével együtt arra készült, hogy bátyjukat, Liu Xiangot ültetik majd a császári trónra. Császár nagybátyjuk elleni lázadásának időzítése nem volt véletlen. Ugyanezen krónika egy másik, Wen császár életrajzát tartalmazó fejezete, a SJ 10 megjegyzi, hogy Xingju hírére kapva a császár távollétének és a huk (hunok) elleni támadása előkészületeinek, hadat indít, hogy megtámadja Xingyang városát. Wen császár ekkor – minden bizonnyal Xingju várakozásaival ellentétben – úgy dönt, hogy leállítja a hunok elleni hadjáratot és először lázadó unokaöccse ellen lép fel. Kr. e. 177 őszén a császári csapatok leverik a lázadást, Xingju pedig öngyilkosságot követ el. Könnyen elképzelhető, hogy a Xingju bizonyos késéssel kapott hírt a történekről, így mikor tudomást szerzett a hunok betöréséről és a császári büntetőhadjárat előkészületeiről elérkezettnek látta az alkalmat a lázadásra. Viszont arról már feltehetően nem értesült idejében, hogy a közelgő támadás elől a hunok visszavonultak, alkalmat biztosítva ezzel a császárnak arra, hogy katonai erejét átcsoportosítva, őt támadja meg.

A SJ 10²⁰ a hun betörést szintén Wen császár uralkodásának harmadik éve (Kr. e. 177) eseményei közt tárgyalja és tartalmazza a császár történekekkel kapcsolatos panaszait is:

18 A *man* eredetileg déli, a *yi* pedig keleti barbárokat jelentett, az összetett *manyi* kifejezés itt általánosan nem kínai, barbár népeket jelöl.

19 Loewe 2000, 388.

20 Ugyanerről beszámol a HS 94 és az SJ 110 is. A HS 94 szintén a harmadik uralkodási év nyarára (hónapot nem említ) teszi ugyanezeket a történéseket. Ez a szövegrész hasonló a SJ 10 vonatkozó szövegrészéhez, bár akad néhány különbség. Itt Wen császár a SJ 10 feljegyzésével ellentétben a panaszait nem csak „mondja” (*yue*) hanem „rendeletet ad ki, mely így szól” (*xiazhao yue*). Továbbá a panasz szövegének ez a változata csak nyolcvanezer határvidéki katonát és harci szekeret említ. A SJ 110 tömörebb szövegváltozatából nem, csak a SJ 10 és a HS 94 feljegyzéseiből derül ki, hogy a császári sereg mozgósításakor a hunok visszavonultak. A SJ 10-ben „a hunok távoztak” (*xiongnu qu*), a HS 94-ben pedig „a ’jobb oldali bölcs fejedelm’ a határon túlra ment” (*youxianwang zouchusai*) kifejezés szerepel. Ezekben a szövegváltozatokban is szerepel Liu Xingju lázadása, ami a hunok elleni hadjárat

Szöveg 4.

„Az ötödik hónapban a hunok betörték Beidibe, letelepedtek Henanban, hogy fosztogassanak. A császár először Ganquanbe látogatott. A hatodik hónapban a császár így szólt: 'A Han és a hunok testvérséget fogadtak [meg-egyezve, hogy] nem háborgatják a határt, amiért a hunok bőséges javakat kaptak. Most, a „jobb oldali bölcs fejedelem” meglepő módon elhagyva országát, népét Henan-ban telepítette le. Ki- és bejárkáltak a határon, elfogták és megölték a hivatalnokokat és katonákat, elűzték a határt őrző barbár törzseket, és megakadályozták, hogy azok a régi területeiken éljenek. Zaklatták a határvidéki tisztviselőket, betörték és raboltak, viselkedésük pedig rendkívül gőgös és törvénytelen volt – ez nem volt része a megállapodásnak.' Ekkor [a császár] 85000 határvidéki lovast küldött Gaonuba és utasította Yingyin őrgrófját, Guan Yinget, hogy támadja meg a hunokat. A hunok visszavonultak, a fővárosi hadtestet és tisztjeit is mozgósították, és a gárda-főparancsnok alá rendelték őket, a sereg pedig Chang'anban gyülekezett.”

Wen császár uralkodásának 4. éve (Kr. e.176); a hunok válaszlevele

A következő évben (Kr. e. 176) a Maodun levelet küld Wen császárnak, melyben reagál panaszaira. Ebből arra következtethetünk, hogy a császár fenti panaszai, levél (fatáblára írt üzenet) formájában a sanjühöz is eljutottak. A sanjü választát a SJ 110 és a HS 94 tartalmazza:

Szöveg 5.

„A következő évben a sanjü levelet küldött a Hannak, mely így szólt: Az ég kegyelméből uralkodó nagy hun sanjü tisztelettel érdeklődik

---

leállítására készítette a császárt.

a császár jóléte felől. Előzőleg a császár említést tett a békéről, mit nagy örömmel és egyetértéssel fogadtam. A Han határőrei azonban háborgatták és megsértették a «jobboldali bölcs fejedelmet», aki hallgatva Houyira, Luhoura, Nanzhira és egyéb tábornokaira, anélkül, hogy az engedélyemet kérte volna, összetűzésbe bonyolódott a Han határőreivel. Ezzel megsértette a két uralkodó közti megállapodást és eltávolodott a testvériesség eszményétől. A császár újabb levelet küldött s én követemmel válaszlevelet küldtem, de az nem érkezett meg, és a Hantól sem érkezett követ hozzám. Emiatt a Han megszegte a békét és országaink már nem szövetségesek. Az alacsony rangú hivatalnokokkal történt incidens miatt büntetést szabtam ki a «jobboldali bölcs fejedelemre», nyugatra küldtem, hogy kutassa fel és támadja meg a jüecsiket. Az Ég segedelméből, harcosai kiválóak, lovai erősek voltak, így a jüecsiket elpusztították, azokat mind leölték vagy meghódoltatták. A loulan, vuszun (*wusun*), hucsie (*hujie*) és huszonhat egyéb környékbeli népet is hódoltattak, s azok mind a hunokhoz csatlakoztak. Az íjfesztítő népek mind egy családot alkotva egyesültek. Északon már béke honol, ezért most arra vágyom, hogy letegyem a fegyvert, megpihentessem harcosaimat, meglegeltessem lovaimat, és hogy elfeledve a történeteket újra megkössöm a régi egységet, hogy a határvidék népei, mint régen, most is békében éljenek, hogy a fiatalok felnőhessenek, hogy az öregek háborítatlanul élhessék végig életüket, hogy nemzedékeken át tartson a béke és a boldogság.

Mivel nem értesültem arról, hogy mi a császár szándéka, ezért elküldöm udvari szolgálómat, Xihuqiant, hogy átadja ezt a levelet. Egyúttal kérem, hadd ajánljak fel egy tevét, két hátszlovat és két pár négyesfogatba való lovat ajándék gyanánt. Amennyiben a császár úgy kívánja, hogy a hunok ne közelítsék meg a határt, úgy utasítsa határmenti tisztviselőit és lakosságát, hogy vonuljanak vissza kellő távolságra. Miután követem megérkezett küldjék vissza!”

A sanjü levele Kr. e. 176 nyár derekán (6. hónap) érkezett meg a császári udvarba, ahol a császár minisztereivel arról tárgyalt, hogy indítsanak-e támadást a hunok ellen, vagy folytassák a békemegállapodáson alapuló politikát. A miniszterek az utóbbit javasolták, azzal érvelve, hogy a sanjü épp most aratott győzelmet a jüecsik felett, [katonai] ereje teljében van, ezért nincs értelme megtámadni. Egyébként is a hunok területe szikes, mocsaras, lakhatatlan, nem érdemes elfoglalni. A császár elfogadta a javaslatot.²¹

Mindkét forrás (SJ 110, HS 94) szerint Maodun levele a jüecsikkel kapcsolatban az „elpusztít, megsemmisít” igét használja (SJ 110: *yimie yuezhi*, HS 94: *mieyi yuezhi*) továbbá határozottan kijelenti, hogy mindegyiküket vagy megölték, vagy meghódoltatták. Érdekes, hogy a levél nem tesz említést a jüecsik elüldözéséről, elvándorlásáról. Ez talán azzal magyarázható, hogy a sanjü a totális elpusztítást és hódoltatás látszatát kívánta kelteni. Ha elvándorló, elmenekülő jüecsikről is említést tett volna, úgy tűnhetett volna, hogy néhányakat futni hagyott, nem volt ereje, kapacitása üldözőbe venni őket. Ezen kívül külön jelentősége lehet még annak is, hogy a levél egyéb népek között a vuszunok behódolását is megemlíti. Hogy ez miként kapcsolódhat a jüecsik elvándorlása kérdéséhez, arról alább ejtünk majd szót. A levélben szereplő események mindenestre elég nagy pontossággal datálhatók; a „jobb oldali bölcs fejedelem” önhatalmúlag elkövetett határsértése (Kr. e. 177 kora nyara) és a levél megérkezése, Kr. e. 176 közé. Ha hozzászámítjuk még Wen császár panaszos levelének pontosan nem ismert megérkezését a sanjühöz, úgy a fenti hadi cselekmények már leginkább a Kr. e. 176-os évre tehetők.

Craig szerint Maodun túlzóan fogalmaz levelében.²² Úgy véli, hogy az említett támadással még nem foglalta el a Kanszu-folyosót és nem mért pusztító csapást a jüecsikre. Maodun „mind megöltük vagy meghódoltattuk” szóhasználatát valóban egyértelmű túlzás. Az is könnyen belátható, hogy Maodunnak érdekében állt túlozni, és ez eredményre is vezetett; hisz láthattuk, hogy Wen császár minisztereit éppen a jüecsik feletti hun győzelem híre tántorítja el a hu-

21 SJ 110, HS 94.

22 Craig 2007, 65.

nok megtámadásától. Craig azonban Enoki megjegyzésére támaszkodva Yü azon értelmezését is vitatja, amely szerint a jüecsik ez után a támadás után váltak két csoportra és kezdték meg Baktriáig tartó vándorlásukat, melynek első állomása az Ili völgye volt. Yü egyébként különválasztja a jüecsik kettészakadását és királyuk meggyilkolását; előbbi eseményt Kr. e. 175-re (és nem Kr. e. 176-ra helyezi), az utóbbit pedig Kr. e. 162-re, mindkettőt magyarázat nélkül.²³ Craig úgy véli, Maodun Kr. e. 176-os beszámolója a jüecsik elpusztításáról bár túlzás, a hun támadás mégis olyan erejű lehetett, ami arra készítethette a jüecsiket, hogy fontolóra vegyék az elvándorlást, viszont Maodun két évvel későbbi halála bátoríthatta őket a további maradásra.²⁴

Éppen ebben az évben (Kr. e. 174) küld választ Wen császár Maodun fenyegető, erőfitogtató levelére. Ebben a császár nyíltan a hunokat nevezi meg a megállapodások megszegőiként, de biztosítja a sanjüt, hogy hajlandó elfogadni a békejavaslatát, amennyiben (Maodun?) garantálja, hogy a hunok a továbbiakban tartózkodnak a további betörésektől.²⁵ Maodun haláláról és fia, Jizhou (Laoshang sanjü) trónra lépéséről forrásaink rögtön ezután tudósítanak.²⁶ Ugyanezek a fejezetek viszont nem említik sem a jüecsik két csoportra szakadását, sem pedig királyuk megölését.

Az eddigiekből láthattuk, hogy Maodun sanjü valamikor az Kr. e. III. és II. évszázad fordulója környékén méri az első vereséget a jüecsikre, de azok ekkor még biztosan nem vándorolnak messzire, a Baktriáig tartó vándorlásuk nem ekkor kezdődik. A jüecsik második megtámadásáról – melyet Maodun parancsára a „jobb oldali bölcs fejedelem” hajt végre – maga Maodun számol be Kr. e. 176-ban kelt levelében, a győzelem mértékét talán eltúlozva, de királyuk megölésével nem dicsekszik és a jüecsik elmenekülését sem említi. Kr. e. 174-től Maodun fia, Jizhou Laoshang néven az új sanjü. Trónra lépésekor a békemegállapodás értelmében ajándékokat és kínai hercegnőt kap a Han-dinasztiától. A hercegnő kíséretével egy Zhonghang Yue nevű eunoch is érkezik az új

23 Yü 2008, 127.

24 Craig 2007, 68-69.

25 SJ 110, HS 94.

26 Így nem tudhatjuk, hogy a császárnak ezt a levelét még Maodun, vagy már Laoshang kapta-e kézhez.

sanjü udvartartásába. Zhonghang Yuét minden tiltakozása ellenére kényszeríti az udvar, hogy menjen a hunokhoz, ezért megfogadja, hogy átáll és minden erejével azon lesz, hogy a lehető legtöbbet ártson a Han-dinasztiának.²⁷ A továbbiakban Kínával szembeni agresszióra biztatja a sanjüt, és ehhez szakértői segítséget is nyújt. Jórészt az ő biztatására Kr. e. 166-ban újabb és fokozódó intenzitású hun betörések indulnak Kína ellen. Ezt az időszakot egy újabb, Kr. e. 162-ben kötött békemegállapodás zárja le.²⁸ Ezekre a harcokkal teli évekre vonatkozólag forrásaink nem említik a jüecsiket. Két csoportra szakadásukra és királyuk meggyilkolására tehát sem az Kr. e. 170-es, sem pedig az Kr. e. 160-as évek eseményeire vonatkozó feljegyzésben nem találunk említést. Ezekről csak későbbi, Wu császár (Kr. e. 140–87), és Zhang Qian idejének eseményei kapcsán keletkezett feljegyzésekből tudunk.

Kr. e. 140-ben lép trónra a Han-dinasztia egyik legjelentősebb uralkodója, Wu császár, aki már a kezdetektől fogva egy nagy hunok elleni offenzíva tervezésén, előkészítésén munkálkodik. Mint tanulmányunk elején említettük, nem sokkal Wu császár trónralépése után indul el felderítő útjára Zhang Qian, melyről értékes ismeretanyaggal gazdagodva tér vissza császárához Kr. e. 126 körül. A SJ 123 és a HS 61 szerint a *jianyuan* uralkodói érában, azaz Kr. e. 141–135 között, minden valószínűség szerint az éra első felében, még Zhang Qian útra-keleése előtt, hun szökevények mesélik el a kínai császárnak, hogy

Szöveg 6.

„A hunok megverték a jüecsi királyt és koponyájából ivócsészét csináltak. A jüecsi a hunok iránt gyűlöletet érezve elmenekültek.”

Tudomásunk szerint ez az első alkalom, amikor a Han udvar értesül a jüecsi király illetén meggyilkolásáról és ez az ismeret ösztönözte Wu császárt, hogy a nagy jüecsiket megpróbálja rávenni egy hunok elleni szövetségre. Zhang Qian később

27 Loewe 2000, 728., Yü 1967, 37.

28 Di Cosmo 2004: 196., Loewe 2008, 152.

küldetéséből hazatérve, újabb ismeretekkel gazdagodva a hun szökevények beszámolójánál valamivel részletesebben ismerteti a jüecsik elvándorlásának történetét:²⁹

Szöveg 7.

„A nagy jüecsik eredendően nomádok voltak, jószágaikkal vándoroltak, életmódjuk megegyezett a hunokéval. Több mint tízezer íjással rendelkeztek ezért erősek voltak és lenézték a hunokat. Eredetileg Dunhuang és Qilian között éltek. Mikor Maodun sanjü megverte őket és Laoshang sanjü megölte a jüecsi [királyt] és koponyájából ivócsészét csinált, a jüecsik messzire távoztak. Átkeltek Dayuanen (Fergána, esetleg Szogdia), nyugaton megtámadták Daxiát (Baktria) és alattvalójukká tették, majd a Gui-folyó (Amu-darja) északi partján berendezték királyi szállásukat.³⁰ Maradékaik, egy kisebb csoport, nem tudott velük tartani, ők a Nanshan csiangjai közt vettek menedéket és a kis jüecsi névre hallgatnak.”

A jüecsik elleni hun támadás és királyuk rituális meggyilkolása, mint vándorlásuk kiváltó oka, a Han-kori krónikák egyéb fejezeteiben is említésre kerül. Ezek Zhang Qian beszámolójánál lényegesen tömörebb, felületes megjegyzések:

A HS 61 szerint:

Szöveg 8.

„A nagy jüecsik királyát megölik a huk (a hunok másik gyakori elnevezése) és felesége lesz az uralkodó”.

A Kései Han-dinasztia krónikája (HHS) a kis jüecsikkel foglalkozó részei is említik – noha csak futólag – a szóban forgó eseményeket. A HHS 88 szerint:

29 HS 96a, SJ 123.

30 Henning 1938, Tarn 1951, 474. Pulleyblank 1966, 25., Hulsewé 1979, 131. A Daxia – Baktria azonosításról: Narain 1957, 140., Hulsewé 1979, 3. Chavannes 1907, 200., Pulleyblank 1963, 89-90., Hulsewé 1979, 116.

Szöveg 9.

„A jüecsik, miután a hunok elpusztították őket Diaxiaba vándoroltak.”

A HHS 87 egyik vonatkozó részét, miszerint a Han megerősödésekor Maodun megverte a donghukat és elűzte a jüecsiket, már fentebb idéztük. A másik szövegrész a HS 96a-nak és a SJ 123-nak, azaz Zhang Qian beszámolójának ellentmondóan a következőképpen fogalmaz:

Szöveg 10.

„A jüecsik királya a hun Maodun által megöletett, maradék népe szét-szóródott, nyugatra, a Congling (Pamír) hegyein túlra jutottak, gyengébbjeik dél felé átkelve a hegyeken megtelepedtek a csiangok között és velük házasodtak.”

A meggyilkolt jüecsi király koponyájából készült ivócsésze még bő százharminc évvel az eset után is felbukkan egy Kr. e. 43-ban kötött hun-kínai megállapodást ratifikáló ceremónia szertartási kellékeként. Erről a HS 94b számol be:³¹

Szöveg 11.

„Chang és Meng a sanjüvel és a főméltóságokkal együtt felmentek a hunok a Nuo-folyó menti keleti hegyre, ahol egy fehér lovat áldoztak.

31 A szertartást röviden említi még: Bichurin 1950, 92., Crespigny 1984, 188. A hagyomány évszázadokkal később is felbukkan a térségben. I.sz. 516-ban a gaocsék (*gaoche*) királya Miütu készít, áldozata, Chounu zsuanszuan kagán koponyájából lakkozott ivócsészét: Bichurin 1950, 218. Belső-Ázsián kívül, de még mindig az eurázsiai steppei kultúrkörhöz kapcsolódik a Bolgár Krum kán és I. Nikephoros (i.sz. 802–811) hasonló története. Krum kán 811-ben a pliskai ütközetben aratott győzelmét követően készít Nikhephoros koponyájából ivóedényt: Stephenson 2006, Burke 2014. Tágabb kitekintést nyújt a témában: Tubbs et. al. 2008. Emberi koponyák hasonló felhasználásáról számol be a kelták körében: Cunliffe 2018, 309.

A sanjü egy egyenes pengéjű arany díszítésű karddal megvágta a lovat, és szövetségre lépve a Laoshang sanjü által legyőzött jüecsi király koponyájából készült ivócsészéből ittak vért.”

A vuszunok története és az események lehetséges értelmezései

A forrásainkban található említések tehát három csoportra oszthatók, aszerint, hogy kiket jelöl meg a jüecsik elűzői, illetve a jüecsi király gyilkosaként:

1. a hunokat: HS 61, HHS 88
2. Maodun sanjüt: HHS 87
3. Maodun sanjü támadja meg a jüecsiket de Laoshang sanjü öli meg a királyukat: HS 94b, HS 96a, SJ 123

Ezek alapján a következő keltezési és értelmezési lehetőségek kínálkoznak:

1. Ezek az említések meglehetősen tömörek és általánosítóak és leginkább az olvasható ki belőlük, hogy a jüecsik menekülését nem feltétlenül egy konkrét támadáshoz, hanem általánosságban véve a hunok megerősödéséhez és agresszív expanziójához köti. Ebben az esetben az említések önmagukban nem segítenek az esemény pontosabb datálásában.
2. Ha a támadást és a királygyilkosságot is Maodun vitte véghez, akkor a jüecsik szétválása és menekülése akkor is Kr. e. 174 előttre tehető. Így Maodun alatt két jüecsik elleni támadást tudunk elkülöníteni: egyet, amely a Kr. e. 200-as években történt, és egy másodikat, amely Kr. e. 176-ban Maodun utasítására a „jobb oldali bölcs fejedelem” vezetésével zajlott a jüecsikén kívül más egyéb népek ellen is. Így a fentiekből következően a jüecsik kettészakadása és királyuk meggyilkolása az utóbbi támadás során kellett, hogy történjen.
3. Ez, a Zhang Qian beszámolóin alapuló változat, amellet, hogy számos értelmezési lehetőséget teremt újabb kérdéseket is felvet:
  - a) A „jobb oldali bölcs fejedelem” Kr. e. 176-os hadjárata során megveri a jüecsiket (és egyéb népeket is) a királyuk kivégzésére viszont csak

később kerül sor, amikor már Laoshang a sanjü. Az eltelt körülbelül két évet magyarázhatjuk, azzal, hogy ezalatt a jüecsi király bujkálhatott, vagy éppen kivégzéséig a hunok fogságában lehetett.

- b) Maodun esetleg szándékoltan tarthatta fogságban a jüecsi királyt, kivégzését egy megfelelő alkalomra tartogatva. Egy ilyen alkalom lehetett Laoshang trónralépése.
- c) Az sem kizárható, hogy a jüecsi királyt a jüecsik legyőzését követően rögtön kivégezték, Kr. e. 176-ban és Maodun a kivégzéssel, mint egy régóta elhúzódó ellenséges viszonyt lezáró ceremoniális, a hatalom átörökítését előkészítő aktussal a trónörökös Laoshangot bízta meg. Talán egy ilyen rituális aktus keretében mutatta be Laoshangot, mint leendő sanjüt, nem csak saját népe, de a legyőzött jüecsik és egyéb meghódított népek számára is. A jüecsik számára különösen erős üzenete lehetett egy ilyen aktusnak: „A királyotok meghalt, és íme, aki megölt, ő lesz az új uralkodótok”. Ez utóbbi feltételezésnek (c) némileg ellentmond, hogy gyilkosságot elkövető Laoshangot a források sanjüként említik, inkább megengedve az a) és b) értelmezéseket. Ugyanakkor a sanjü megjelölés itt lehet visszamenőleges is, különösképpen akkor, ha a kivégzési rituálé Laoshang trónralépéséhez, vagy trónörökösi jelöléséhez kapcsolódott. Ebben az esetben quázi sanjü mivoltában cselekedett.
- d) Maodun sanjü megtámadja a jüecsiket Kr. e. 176-ban, majd Laoshang sanjü, később egy újabb támadást indít ellenük és megöli a királyukat. Ez a legutolsó támadás lenne az, amely legvégül a jüecsik kettészakadásához és elvándorlásához vezet. Ilyen értelmezést kínál Craig, Borovkova és Gumilev.

Craig két eddig nem említett történés-sorozatot hív segítségül az említett események datálásához.³² Az egyik a hunok i.e 166–162 közötti újabb betörés-sorozata, melyről fentebb már ejtettünk szót. A másik történés-sorozat egy vuszunok elleni támadás és annak folyamányai. Erről a támadásról két forrásunk számol

32 Craig 2007, 73.

be, a HS 61 és a SJ 123 – mindkettő az esemény keltezése nélkül. Mindkét szövegváltozatban Wu császár kérdéseire feelve számol be Zhang Qian arról, amit az esettel kapcsolatban a hunoktól hallott:

Szöveg 12.

HS 61

„Amikor a hunok között éltem, úgy hallottam, hogy a vuszunok királyát Kunmónak hívják. Kunmo apja, Nandoumi, eredetileg a nagy jüecsikkel élt Qilian és Dunhuang között; országa kicsi volt. A nagy jüecsek megtámadták és megölték Nandoumit, elfoglalták földjét, népe pedig a hunokhoz menekült. Kunmo ekkor újszülött volt. Apja egykori embere, Bujiuling, magához vette az újszülöttet, és mivel üldözésben voltak, elrejtette a bozótban. Amikor visszatért élelemért, látta, hogy egy farkas szoptatja a gyermeket, és egy varjú húst hozott neki, és körülötte repkedett. Ezt isteni jelnek tekintette, és elvitte a gyermeket a hunokhoz. A sanjü megszerette őt, és felnevelte. Amikor Kunmo felcseperedett, a sanjü rábízta apja népét, és katonákat is adott neki. Kunmo gyakran szerzett [harci] érdemeket. Akkoriban a hunok már megverték a jüecseket, akik nyugaton megtámadták a szakák (*sai*) királyát.³³ A szaka király délre menekült, távoli vidékekre, a jüecsek pedig elfoglalták a földjét. Kunmo, miután megerősödött, engedélyt kért a sanjütől, hogy megbosszulja apja halálát. Nyugatra vonult, és legyőzte a nagy jüecseket. A jüecsek még nyugatabbra menekültek, és Baktria földjére értek. Kunmo meghódította népüket, maga is ott maradt, hadereje egyre erősödött. Amikor a sanjü meghalt, már nem volt hajlandó megjelenni az udvarban és alárendelni magát a hunoknak. A hunok sereget küldtek ellene, de nem tudták legyőzni. Ezért még inkább isteni eredetűnek kezdték tekinteni, és távol tartották magukat tőle.”

33 Elképzelhető, hogy a „szakák királya” (*sai wang*) második, *wang* írásjegye a kínaiban egy hasonló írásjegy, a *gui* elírása. Hulsewé 1979, 105. A szakákról az adott történeti kontextusban: Pulleyblank 1970.

SJ 123

„Amikor a hunok közt éltem, úgy hallottam, hogy a vuszunok királyát Kunmónak hívják. Kunmo apja egy kis ország uralkodója volt, a hunoktól nyugatra. A hunok megtámadták és megölték apját, Kunmo pedig újszülöttként magára hagyatottan a vadonba került. Egy varjú egy darab húst hozott neki, és fölötte repdesett, egy farkas pedig tejével táplálta. A sanjü ezt csodálatos isteni jelnek tekintette, ezért magához vette, és felnevelte. Amikor Kunmo felnőtt, a sanjü katonákat adott neki, s ő sok [harci] érdemet szerzett. A sanjü aztán neki adta apja népének maradványát, és meghagyta, hogy a nyugati végeket őrizze. Kunmo magához vette népét és gondoskodott róluk, majd megtámadta a környező kisebb településeket. Több tízezer íjászra tett szert és gyakorlatot szerzett a hadviselésben. Amikor a sanjü meghalt, Kunmo népét messzire vezette, s független életet kezdett – nem volt hajlandó többé megjelenni a hun udvarban. A hunok csapatot küldtek ellene, de nem tudták legyőzni. Ezért Kunmót isteni eredetűnek tekintették, és távol tartották magukat tőle és nem támadták meg többet.”

Láthattuk, hogy a HS 61 szerint a jüecsik, míg a SJ 123 szerint a hunok támadják meg a vuszunokat, a történet főbb cselekményeit illetően pedig forrásaink nem különböznek. A támadók megölik a vuszunok királyát, Nanduomit, kisgyermek fiát, Kunmót pedig Laoshang veszi magához és neveli fel. Az uralkodó nélkül maradt vuszunok meghódnak a hunoknak. Később, mikor Kunmo felcseperedik, Laoshang visszaadja neki apja népét. Laoshang halálával azonban Kunmo függetleníti magát és elhagyja a hun szövetségi rendszert, és az ekkor már elvándorolt jüecsik nyomába ered. A HS 61 szerint azért, hogy bosszút álljon a jüecsiken.

Craig szerint ez akkor történt, amikor Kunmo Kr. e. 158-körül elérte a 15 éves, fejevisező kort. Így a jüecsik elvándorlása ennél mindenképpen korábbra datálható. Itt meg kell jegyeznünk, hogy Laoshang halálának dátuma

szintén i.e 158, és ezt Craig is elfogadja (ellentétben Borovkovával),³⁴ valamint forrásaink is megerősítik, hogy a jüecsek elvándorlása Laoshang uralkodásánál később nem történhetett. Ezt tehát Kunmo életkorával való kalkulációk nélkül is tudjuk. Másrészt Craig figyelmen kívül hagy egy fontos részletet; a forrásaink nem említik, hogy a két esemény Kunmo felcseperedése és vezetővé válása, illetve Laoshang halála és Kunmo önállósodása szorosan egymást követően, ugyanabban az évben történtek volna. Forrásaink azon megjegyzésére alapozva, hogy Nanduomi halálakor Kunmo nagyon kis gyermek, talán újszülött volt, Craig a vuszunok elleni támadást, Kunmo vélt életkorából visszszámolva Kr. e. 173 körülre teszi. Craig továbbá a vuszun támadás történetének két verziója közül a HS 61-ben szereplőt fogadja el, tehát azt, amelyik a jüecseket nevezi meg a vuszunok támadóiként és hitelességgel kapcsolatos problémákra hivatkozva elveti a SJ 123 verzióját.³⁵ Ebből kiindulva arra következtet, hogy a Kr. e. 176-os, hun hadjárat után, a jüecsek még nem törtek meg teljesen, hanem elég erősek voltak ahhoz, hogy csapást mérjenek a vuszunokra valamikor i.e 173 körül. Craig szerint – ami a jüecsek elvándorlását illeti – egy másik *terminus post quem* a Kr. e. 162-es kínai-hun békekötés éve. Úgy gondolja Laoshang ebben az évben, még a békekötés előtt mérhetett újabb vereséget a jüecsekre és ölte meg a királyukat, hiszen csak ezáltal, a Kanszu-folyosó feletti uralom megszerzésével köthetett békét Kínával.³⁶ Craig nem szolgáltat kellően meggyőző érvet arra vonatkozólag, hogy miért éppen 162-ben történt ez az eset és nem történhetett korábban, például Kr. e. 173-166 között, azaz a vuszunok elleni támadás általa feltételezett időpontja után és a hunok betöréssorozatának kezdete előtt. Craig úgy véli, hogy az i.e 176-os hadjárat, melyet a „jobboldali bölcs fejedelem” vezetett, és minek kapcsán Maodun megjegyzi, hogy elpusztította a jüecseket, valójában nem az utolsó jüecsek elleni támadás volt; a jüecsek nem pusztultak el vagy hódoltak meg mind a hunoknak, hanem még 14 éven át ellenőrizték a Kanszu-folyosót. Craig egy későbbi, 2018-as művében már Kr. e. 166 körülre

34 Borovkova 1991, 2005, 19.

35 Hulsewé 1975, Lu 1995.

36 Craig 2007, 71-74.

teszi a hunok jüecsikre mért utolsó támadását és királyuk megölését, de ezt az új kelteztést nem indokolja.³⁷

Pulleyblank (1970) Craig-gel szemben úgy véli, hogy a HS 61 változata, amiben a támadás során meggyilkolt vuszun király fia felcseperedve bosszút áll a jüecsiken, nem hiteles, egy dramatizált, kiszínezett változata az eredeti történetnek.³⁸ Világos tehát, hogy Craig kelteztése csak több, bizonytalan tényező együttállása esetén tartható fenn. Pulleyblank egyébként a SJ 110 és a HS 94 alapján a Kr. e. 176-os eseményhez köti a jüecsik megsemmisítő vereségét (*crushing defeat*).³⁹ Enoki Craig-hez hasonlóan túlzónak tartja Maodun Kr. e. 176-os beszámolóját a jüecsik elpusztításáról, viszont úgy véli, hogy a jüecsik ezt követően hagyták el a Kanszu-folyosót (szerinte ekkor költözhetnek a kis jüecsik a Nanshan vidékére), ugyanakkor Laoshang idejére tesz egy harmadik jüecsik elleni hun támadást is.⁴⁰

Gumilev a jüecsi király megölését 174 és 165 közé, azaz Laoshang uralkodására teszi.⁴¹ Gumilev egyébként nem a Kanszu-folyosóba, hanem Li Meicun-

37 Craig 2018, 16, 36, 37, 40.

38 Ezek szerint a vuszunok lakhelye megegyezett a jüecsikével. Egy alkalommal a jüecsik megtámadták a vuszunokat, megölték a királyukat, Nanduomit és elvették a földjét. Népe a hunokhoz menekült. A király fia, Kunmo, aki még kisgyermek volt, egy ideig a vadonban nevelkedett, egy varjú és egy nőstényfarkas táplálta, majd később a sanjü (Laoshang) magához vette és felnevelte. Mikor Kunmo felcseperedett, hadsereget bízott rá, visszaadta neki népét és megbízta a nyugati határvidék őrzésével. Mikor azonban Laoshang meghalt, Kunmo, hogy megbosszulja apja halálát, az azóta a Kanszu-folyosóból nyugatra vándorolt jüecsik után eredt, vereséget mért rájuk és még tovább nyugat felé üldözte őket. Ezután Kunmo is népével messzire vándorolt és függetlenítette magát a hunoktól. A hunok utánaeredtek, hogy megtámadják, de kudarcot vallottak. Zhang Qian célja, hogy meggyőzze a császárt, hívja vissza a vuszunokat eredeti lakóhelyükre, a Kanszu-folyosóba, ahonnan nem sokkal korábban, a Kr.e. 120-as évek végén a kínai csapatok elűzték a hunokat.

39 Pulleyblank 1970, 156.

40 Nála Laoshang uralkodási ideje (Kr.e. 174–161) indoklás nélkül. (Enoki, Koshelenko és Haidary 1996, 175–176.)

41 Gumilev (1998, 96) a meggyilkolt jüecsi királyt Bichurin (1950, 266) alapján név szerint is említi: Kidulo (cirill betűkkel: Кидуло). Bichurin hivatkozott művében azonban ez a név nem szerepel. A Kidulo névalak a több mint ötszáz évvel későbbi kidarita uralkodó, Kidara (i.sz 350–386) nevével hozható összefüggésbe. A kidariták neve a kínai forrásokban is szerepel *jiduoluo* alakban. A mai mandarin kínai „j” hang egy torokzárhangból ered, innen a „k”. A kínai források egyike sem említi a meggyilkolt jüecsi király nevét, így Gumilevnél a Kidulo alak tévesztésnek tűnik. Későbbi kínai források a kidaritákat egyébként a jüecsik-

höz hasonlóan a Tianshantól északra teszi a jüecsik eredeti szállásterületét.⁴² Ezt a feltételezést Craig is említi, de nem fogadja el.⁴³ Borovkova 167 nyarára–őszére teszi a jüecsik elűzését,⁴⁴ és ezt Golden is elfogadja magyarázat vagy kritika nélkül.⁴⁵ Borovkova azzal érvel, hogy az újabb hun betörések indulása előtt, Kr. e. 167–166 őszen-telén a hunok egy addig szokatlan irányból, északnyugatról, azaz éppen a Kanszu-folyosóból vonultak fel Kína ellen és a főváros, Chang’an környékét célozták meg. A Kanszu-folyosóban ekkor a hunok fennhatósága alá tartozó jüecsik éltek, viszont mikor 45 évvel később, Kr. e. 121-ben a kínai seregek behatolnak a Kanszu-folyosó területére, az már a hunok kezén van. Ebből Borovkova szerint az következik, hogy a hunok csakis közvetlenül a Kína elleni támadás-sorozatuk előtt űzhették el a jüecsiket erről a területről.

Borovkova érvelése nem meggyőző, hiszen, ahogyan ő maga is említi, a jüecsik már a Kína elleni betörés-sorozat előtt is hun fennhatóság alatt éltek, (minden bizonnyal a „jobboldali bölcs fejedelem” 176-os hadjárata óta) ezért tehát a hun seregek felvonulásának nem jelenthettek komoly akadályt, sőt a hun csapatok élelmezéséhez, kiszolgálásához akár szükség is lehetett a közreműködésükre. Úgy véljük tehát, hogy a hunok Kanszu-folyosón keresztüli felvonulása a jüecsikkel és a jüecsik nélkül egyaránt megvalósulhatott.

Fontos megjegyeznünk, hogy forrásaink nem említik, hogy Kr. e. 176 után Laoshang bármilyen támadást indított volna a jüecsik ellen, csak azt, hogy megölte a királyukat. Egyedül a HS 94b Kr. e. 43-as hun–kínai szövetségi ceremóniáról szóló tudósítása említ olyasmit, amiből következtethetnénk arra, hogy Laoshang megtámadta a jüecsiket. A forrás itt „Laoshang sanjü által legyőzött jüecsi király”-t (*yi Laoshang shanyu suo po yuezhi wang*) említi, ami ugyanúgy lehet pontatlanság, mint a HHS 87 említése, miszerint Maodun ölte meg a jüecsi királyt. A Laoshang által a jüecsik ellen vezetett támadásról a forrásokban nem esik említés. Hasonlóan fontos adat, hogy Maodun Kr. e. 176-

kel rokonítják: Zeimal 1996, 117. Kikaráról a kínai forrásokban lásd: Balogh 2020, 26–29.

42 Szerinte 165-ben érkeztek meg a jüecsik a Szir-darja (és nem az Amu-darja) vidékére. (Gumilev 1998, 96.)

43 Craig 2007, 59.

44 Borovkova 2005, 18–19.

45 Golden 2011, 26.

os levele nem csak a jüecsik de a vuszunok meghódolását is említi. Egyáltalán nem kizárt, hogy a HS 61 és a SJ 123 által rögzített vuszunok elleni támadás, Nanduomi és Kunmo története, éppen ennek, az Kr. e. 176-os támadásnak a részleteit meséli el. Valószínűnek tartjuk, hogy mindkét támadás, a jüecsik és a vuszunok elleni is a „jobb oldali bölcs fejedelem” Kr. e. 176-os hadjárata során történt. Craig nem magyarázza meg, sőt fel sem veti azt a problémát, hogy ha Maodun Kr. e. 176-os levelében már említi a vuszunok meghódolását, akkor hogyan és miért hódoltak volna meg ismét három évvel később. A SJ 123 hitelességének kérdésessége nem feltétlenül jelenti azt, hogy annak minden részlete hamis. Nagyon is lehetséges, hogy a hunok támadták meg a vuszunokat és ölték meg az ő királyukat is, csakúgy, mint a jüecsikét.⁴⁶ Ugyanakkor nem szabad teljesen kizárnunk azt sem – bár ez kevésbé valószínű –, hogy a jüecsik voltak a támadók, még akkor sem, ha feltételezésünk helytálló és ez a támadás is a Kr. e. 176-os hun hadjárat örve alatt történt. Elképzelhető, hogy a hunok támadása elől menekülő jüecsik egy csoportja rátámadott a vuszunokra, esetleg még a királyukat is megölte.

Összegzés

Felismerve forrásaink szűkszavúságát és hézagosságát, úgy véljük, hogy a jüecsik kettészakadásának, királyuk meggyilkolásának története, valamint azok közvetlen előzményei – az információs hézagok kitöltésével – leginkább a következőképpen rekonstruálhatók:

Kr. e. 178-ban Maodun, kihasználva a kínai uralkodóváltást, a Han-dinasztia Wen császár trónralépésével kapcsolatos sebezhetőségét, az Ordosz és környékének elfoglalására szánta el magát. A császár számonkérésére fenyegetően, az addig elért katonai sikereit eltúlozva, burkolt erőfitogtatással válaszolt. Állításai viszont nem voltak teljesen alaptalanok, a jüecsiket, vuszunokat és egyéb környékbeli népeket a „jobb oldali bölcs fejedelem” vezette hadjárat során a hunok valóban meghódoltatták. A vuszunok – akár a hunok, akár a hunok-

46 Nanduomi koponyájának rituális felhasználásáról nem esik szó.

tól tartó, tőlük menekülő jüecsek támadták meg őket – a királyuk elvesztését követően már ekkor szintén a hunok fősége alá kerültek. A jüecsek királyát, akit vagy a hadjárat során, vagy némi bujkálás után ejtettek foglyul, valószínűleg Laoshang ölte meg. Ez a gyilkosság vagy még Maodun életében valamilyen trónörökös-i ceremónia keretében, vagy Kr. e. 174-ben a trónralépésekor, esetleg trónralépése után nem sokkal, egy forrásainkban nem említett utolsó támadás során történhetett. Ha a HS 61 feljegyzésének hihetünk és a jüecsek ölték meg a vuszun királyt, akkor a jüecsei király kivégzése, a hunok védelmét kereső vuszunok számára egyfajta gesztus, biztosíték is lehetett Laoshang részéről. Királyuk kivégzése után a jüecsek útra keltek nyugat felé, az Ili völgyébe. Egy kisebb csoportjuk, akik nem vállalkoztak hosszabb vándorútra, a Qilian hágóin átkelve a mai Huangzhong területére, a Xining folyó völgyébe költözött. A jüecsei király kivégzése és a jüecsei vándorlás kezdete tehát leginkább Kr. e. 176 és 174 környékére tehető. Laoshang halálával a vuszunok és a hunok közt egy fontos személyes alapokon nyugvó kapcsolat szűnt meg. Kunmo, mint fiatal felnőtt vezető népével szintén az Ili völgyébe indul. Vagy azért, hogy apja halálán bosszút álljon a jüecseken, vagy egyszerűen csak azért, mert ez volt a legkézenfekvőbb menekülési útvonal.

Tanulmányunk központi kérdését néhány olyan, mindmáig tisztázatlan részlet övezi, amelyek ugyan nem befolyásolják konklúzióinkat, de érdemes őket röviden áttekinteni. Ezek a következők:

Hol volt a jüecsek eredeti lakhelye az Kr. e. 170-es években, ahonnan vándorlásuk megkezdődött? A főbb elképzelések szerint ez a terület lehetett a Kanszu-folyosó, annak nyugati pereme, a Tianshan környéke, vagy esetleg mindkettő. A legszélesebb körben elfogadott feltételezés az, hogy a jüecsek eredetileg a Kanszu-folyosóban éltek. Ezt erősíti az a forrásadat, amely szerint a „kis jüecsek” – akik nem vállalták a hosszú vándorutat – a Kanszu-folyosóhoz közeli Xining-völgybe települtek. Nehezen elképzelhető, hogy ez a csoport a sokkal távolabbi Tianshan-vidékről érkezett volna ide.

Mikor indult útnak Zhang Qian? Az utazás pontos évszáma nem feltétele egyik állításunknak sem. Elemzéseinkhez elegendő ismernünk, hogy Zhang Qian a hunokról, jüecsikről és vuszunokról szóló információit az Kr. e. 130-as és 120-as években szerezte.

Laoshang halálának időpontja csupán abból a szempontból jelentős, hogy egyes források őt jelölik meg a jüecsi király gyilkosaként. E szerint a királygyilkosság – amely a jüecsi kettészakadást és elvándorlást kiváltotta – semmiképpen sem történhetett Laoshang halálát követően. A kutatók Laoshang elhalálozását Kr. e. 162 és 158 közé teszik. A legkésőbbi datálást Craig adja (Kr. e. 162). Így Laoshang halálának bizonytalan keltezése nem befolyásolja érdemben a különféle kutatói álláspontokat. Vizsgálatunk szempontjából sokkal fontosabb az Kr. e. 174-es év, Laoshang trónra lépése, mivel a források a jüecsi király gyilkosaként már, mint sanjüt említik őt.

A vuszunokat a jüecsi vagy a hunok támadták meg? A fentiekben részletesen kifejtett álláspontunk szerint Nanduomi, a vuszun király meggyilkolása csakis a hunok Kr. e. 176-os inváziójának részeként értelmezhető. A források alapján ez a legvalószínűbb forgatókönyv.

Egyetlen olyan, valóban lényeges kérdés adódik, amely módosíthatja azt a feltételezést, miszerint a jüecsi király meggyilkolása Kr. e. 176–174 között történt: ez pedig az, hogy vajon Laoshang apja halála (Kr. e. 174) után indított-e hadjáratot a jüecsi ellen. Mint láttuk, konkrét támadásról egyik forrás sem számol be, csupán magáról a gyilkosságról esik szó. Egyetlen helyen (HS 94B) találkozunk a *po* „megtör, legyőz, elpusztít” igével, amely – szemben a *sha* „megöl” jelentésével – arra utalhat, hogy Laoshang egy külön hadjárat keretében győzte le a jüecsi uralkodót. Mivel más forrás nem említ ilyen hadjáratot, így, ha volt is, annak időpontját sem tudjuk meghatározni. Amennyiben mégis sor került ilyen támadásra, az a legnagyobb valószínűséggel közvetlenül Laoshang trónra lépése után történhetett, amikor is – hatalma megszilárdítása és uralkodói képességei demonstrálása végett – végső csapást mért az egy-két évvel korábban már meggyengített ellenségre.

Borovkova, Craig és más kutatók későbbi, az Kr. e. 160-as évekre vonatkozó datálása elméletileg nem zárható ki, ám az ezeket alátámasztó adatok csekély száma, illetve azok vitathatósága miatt ezek az elképzelések legfeljebb hipotézisként kezelhetők. Hangsúlyozni kell azonban, hogy jelen tanulmány megállapításai is csupán a rendelkezésre álló források alapján felállított valószínűségi alapon nyugvó következtetések, amelyek a történeti bizonytalanságok fényében szintén hipotetikus jellegűek. Ennélfogva mind a jelen elemzésben megfogalmazott, mind Borovkova, Craig és más szerzők által javasolt rekonstrukciók kizárólag óvatosan kezelendő tudományos feltevéseknek tekinthetők, nem pedig végleges vagy bizonyított történeti tényeknek.

Felhasznált irodalom

Elsődleges források

- HHS 87**– Fan Ye: *Hou Hanshu, Xi qiang zhuan* [A Kései-Han-dinasztia története, 87. fejezet: A nyugati csiangok története].
- HHS 88**– Fan Ye: *Hou Hanshu, Xiyu zhuan* [A Kései-Han-dinasztia története, 88. fejezet: A Nyugati Területek története].
- HS 61**– Ban Gu: *Hanshu, Zhang Qian, Li Guangli zhuan* [A Han-dinasztia Története, 61. fejezet: Zhang Qian és Li Guangli életrajza].
- HS 94a** – Ban Gu: *Hanshu, Xiongnu zhuan shang* [A Han-dinasztia Története, 94. fejezet, 1 rész: A xiongnuk története].
- HS 94b** – Ban Gu: *Hanshu, Xiongnu zhuan xia* [A Han-dinasztia Története, 94. fejezet, 2. rész: A xiongnuk története].
- HS 96a** - Ban Gu: *Hanshu, Xiyu zhuan* [A Han-dinasztia Története, 96. fejezet: A Nyugati területek története].
- SJ 10** – Sima Qian: *Shiji, Xiaowen benji* [Történeti feljegyzések, 10. fejezet: Wen császár feljegyzései].
- SJ 110** – Sima Qian: *Shiji, Xiongnu liezhuan* [Történeti feljegyzések, 110. fejezet: A xiongnuk története].
- SJ 123** – Sima Qian: *Shiji, Dayuan liezhuan* [Történeti feljegyzések, 123. fejezet: Fergána története].

Másodlagos források

- Balogh 2020.** Balogh, Dániel: *Hunnic Peoples in Central and South Asia. Sources for their Origin and History.* Barkhuis, Groningen. 2020.
- Bichurin 1950.** Bichurin, N. Ja. Ijakinf: *Sobranie szvedenij o narodah obyavših v Srednej Azii v drevnie vremena. Vol. II.* Izdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva – Leningrad, 1950.
- Borovkova 1991.** Borovkova, Ljudmilla Akimovna: Kogda Umer Laošan šan'juj? – XXII. Naučnnaja Konferencija „Oščestvo i gosudarstvo v Kitae”. 2. (1991) 84–92.
- Borovkova 2005.** Borovkova, L. A.: *Kušanskoe Carstvo (po drevnim kitajskim istočnikam).* Istitut Vosotkovedenija Ran, Moskva. 2005.
- Burke 2014.** Burke, John: Inventing and re-inventing Byzantium: Nikephoros Phokas, Byzantine Studies in Greece, and ‘New Rome. In I. Nilsson; P. Stephenson (szerk.). *Wanted: Byzantium. The Desire for a Lost Emperor,* Uppsala Universitet, Uppsala. 2014, 1–42.
- Chavannes 1907.** Chavannes, Émmanuel-Édouard: Les pays d'occident d'aprts le Heou Han chou. *T'oung Pao.* 8 (1907) 149–234.
- Craig 2007.** Craig, Benjamin, G. R.: *The Yuezhi: origin, Migration and the Conquest of Northern Bactria.* Silk Road Studies XIV. Brepols, 2007.
- Craig 2018.** Craig, Benjamin, G. R.: *Empires of Ancient Eurasia: The First Silk Roads Era, 100 BCE – 250 CE.* Cambridge University Press, 2018.
- Crespigny 1984.** Crespigny, Raf de: *Northern Frontier: The Policies and Strategy of the Later Han Empire.* Faculty of Asian Studies Australian National University, Canberra, 1984.
- Cunliffe 2018.** Cunliffe Barry: *The Ancient Celts.* Oxford University Presss, Oxford, 2018.
- Di Cosmo 2004.** Di Cosmo, Nicola: *Ancient China and its Enemies. The Rise of Nomadic Power in East Asian History.* Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Enoki, Koshelenko és Haidary 1996.** Enoki, K., Koshelenko, G. A., Haidary, Z.: The Yüeh-chih and their migrations. In János Harmatta, Puri B.N., Etemadi, G.F. (szerk): *History of Civilization of Central Asia Vol.II. The De-*

- velopment of Sedentary and Nomadic Civilizations, 700 B.C. to A.D. 250.* Unesco Publishing, Paris, 1996. 171–189.
- Golden 2011.** Golden, Peter B.: *Studies on the peoples and cultures of the Eurasian steppes.* Editura Academiei Române, București, 2011.
- Gumilev 1998.** Gumilev, L. N.: *Istorija naroda Khunnu.* Institut DI-DIK, Moskva, 1998.
- Henning 1938.** Henning, Walter Bruno: Argi and the Tokharians. *Bulletin of the School of Oriental Studies, University of London* 9. (1938) 545–571.
- Hulsewé 1975.** Hulsewé, Anthony François Paulus: The Problem of the Authenticity of „Shih-chi” Ch. 123, the Memoir on Ta Yüan. *T'oung Pao*, 61. (1975) 1. sz. 83–147.
- Hulsewé 1979.** Hulsewé, Anthony François Paulus: *China in central Asia: the early stage, 125 B.C.-A.D. 23: an annotated translation of chapters 61 and 96 of The history of the former Han dynasty.* Brill, Leiden, 1979.
- Lin 1998.** Lin Meicun: *The Western Region of the Han-Tang Dynasties and the Chinese Civilization.* Beijing, 1998.
- Liu 2001.** Liu Xinru: Migration and Settlement of the Yuezhi-Kushan: Interaction and Interdependence of Nomadic and Sedentary Societies. *Journal of World History*, 12. (2001) 2. sz. 261–292.
- Lu 1995.** Lu Zongli: Problems concerning the Authenticity of Shih chi 123 Reconsidered. *Chinese Literature: Essays, Articles, Reviews (CLEAR)*, 17. (1995) 51–68.
- Loewe 2000.** Loewe, Michael: *A biographical dictionary of the Qin, Former Han and Xin periods (221 BC–AD 24).* Brill, Leiden-Boston-Köln, 2000.
- Loewe 2008.** Loewe, Michael: The Former Han Dynasty. In Denis Twitchett & John K. Fairbank (szerk.) *The Cambridge History of China Vol.1. The Ch'in and Han Empires 221 B.C. - A.D. 220.* Cambridge University Press, Cambridge. 2008.103–222.
- Narain 1957.** Narain, Awadh Kishore: *The Indo-Greeks.* Oxford University Press, 1957.
- Pulleyblank 1963.** Pulleyblank, Edwin George: The consonantal system of Old Chinese. *Asia Major*. 9. (1963) 58–14., 206–265.

- Pulleyblank 1966.** Pulleyblank, Edwin George: Chinese and Indo-Europeans. *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*. 1. (1966) 9–39.
- Pulleyblank 1970.** Pulleyblank, Edwin George: The Wu-sun and Sakas and the Yüeh-chih Migration. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, 1. (1970) 154–160.
- Stephenson 2006.** Stephenson, Paul: About the Emperor Nikephoros and How He Leaves His Bones in Bulgaria: A Context for the Controversial „Chronicle of 811”. *Dumbarton Oaks Papers*. 60. (2006) 87–109.
- Tarn 1951.** Tarn, William Woodthorpe: *The Greeks in Bactria and India*. Cambridge University Press, 1951.
- Tubbs et. al. 2008.** Tubbs, R. Shane & Marios Loukas & Mohammadali M. Shoja & Nihal Apaydin & E. George Salter & W. Jerry Oakes: The intriguing history of the human calvaria: sinister and religious. *Child's Nervous System*, 24. (2008) 417–422.
- Yü 1967.** Yü Ying-Shih: *Trade and Expansion in Han China: A Study in the Structure of Sino-Barbarian Economic Relations*. University of California Press, Berkeley & Los Angeles, 1967.
- Yü 2008.** Yü Ying-Shih: *The Hsiung-nu*. In Denis Sinor (szerk.): *The Cambridge History of Early Inner Asia*. Cambridge University Press, Cambridge, 2008. 118–150.
- Zeimal 1996.** Zeimal, E. V. The Kidarite kingdom in Central Asia. *History of Civilizations of Central Asia, Volume III: The Crossroads of Civilizations: A.D. 250 to 750*. Unesco Publishing, Paris. 119–135.

Függelék

1. Kínai szövegrészek

A tanulmányunkban hivatkozott szövegrészek a forrás címének rövidítésével és fejezetszámával vannak ellátva. A fejezetszám után álló „a” vagy „b” betű az eredeti kínai rendszer 上 „fejezet első része”, illetve 下 „fejezet második része” jelölésekre utal. Abban az esetben, ha egy szövegrészlet két forrásban is teljes mértékben megegyezően szerepel, úgy az adott szövegrész mindkét forrás rövidített jelölését viseli. Az ugyanazt az eseményt eltérően leíró szövegváltozatok ugyanazon számozott hivatkozás alatt külön jelöléssel szerepelnek.

Szöveg 1.

SJ 110, HS 94

冒頓上馬，令國中有後者斬，遂東襲擊東胡。東胡初輕冒頓，不為備。及冒頓以兵至，擊，大破滅東胡王，而虜其民人及畜產。既歸，西擊走月氏，南并樓煩、白羊河南王。

Szöveg 2.

HHS 87

至於漢興，匈奴冒頓兵強，破東胡，走月氏，威震百蠻，臣服諸羌。

Szöveg 3.

SJ 110

至孝文帝初立，復修和親之事。其三年五月，匈奴右賢王入居河南地，侵盜上郡葆塞蠻夷，殺略人民。於是孝文帝詔丞相灌嬰發車騎八萬五千，詣高奴，擊右賢王。右賢王走出塞。文帝幸太原。是時濟北王反，文帝歸，罷丞相擊胡之兵。

Szöveg 4.

SJ 10

五月，匈奴入北地，居河南為寇。帝初幸甘泉。六月，帝曰：「漢與匈奴約為昆弟，毋使害邊境，所以輸遺匈奴甚厚。今右賢王離其國，將眾居河南降地，非常故，往來近塞，捕殺吏卒，驅保塞蠻夷，令不得居其故，陵轢邊吏，入盜，甚敖無道，非約也。其發邊吏騎八萬五千詣高奴，遣丞相潁陰侯灌嬰擊匈奴。」匈奴去，發中尉材官屬衛將軍軍長安。

HS 94

至孝文即位，復修和親。其三年夏，匈奴右賢王入居河南地為寇，於是文帝下詔曰：「漢與匈奴約為昆弟，無侵害邊境，所以輸遺匈奴甚厚。今右賢王離其國，將眾居河南地，非常故。往來入塞，捕殺吏卒，毆侵上郡保塞蠻夷，令不得居其故。陵轢邊吏，入盜，甚驚無道，非約也。其發邊吏車騎八萬詣高奴，遣丞相灌嬰將擊右賢王。」右賢王走出塞，文帝幸太原。是時，濟北王反，文帝歸，罷丞相擊胡之兵。

Szöveg 5.

HS 94

其明年，單于遣漢書曰：

「天所立匈奴大單于敬問皇帝無恙。前時皇帝言和親事，稱書意合驩。漢邊吏侵侮右賢王，右賢王不請，聽後義盧侯難支等計，與漢吏相恨，絕二主之約，離昆弟之親。皇帝讓書再至，發使以書報，不來，漢使不至。漢以其故不和，鄰國不附。今以少吏之敗約，故罰右賢王，使至西方求月氏擊之。以天之福，吏卒良，馬力強，以滅夷月氏，盡斬殺降下定之。樓蘭、烏孫、呼揭及其旁二十六國皆已為匈奴。諸引弓之民并為一家，北州以定。願寢兵休士養馬，除前事，復故約，以安邊民，以應古始，使少者得成其長，老者得安其處，世世平樂。未得皇帝之志，故使郎中係摩淺奉書請，獻橐佗一，騎馬二，駕二駟。皇帝即不欲匈奴近塞，則且詔吏民遠舍。使者至，即遣之。」

SJ 110

其明年，單于遺漢書曰：

「天所立匈奴大單于敬問皇帝無恙。前時皇帝言和親事，稱書意，合歡。漢邊吏侵侮右賢王，右賢王不請，聽後義盧侯難氏等計，與漢吏相距，絕二主之約，離兄弟之親。皇帝讓書再至，發使以書報，不來，漢使不至，漢以其故不和，鄰國不附。今以小吏之敗約故，罰右賢王，使之西求月氏擊之。以天之福，吏卒良，馬彊力，以夷滅月氏，盡斬殺降下之。定樓蘭、烏孫、呼揭及其旁二十六國，皆以為匈奴。諸引弓之民，并為一家。北州已定，願寢兵休士卒養馬，除前事，復故約，以安邊民，以應始古，使少者得成其長，老者安其處，世世平樂。未得皇帝之志也，故使郎中系雩淺奉書請，獻橐他一匹，騎馬二匹，駕二駟。皇帝即不欲匈奴近塞，則且詔吏民遠舍。使者至，即遣之。」

以六月中來至薪望之地。書至，漢議擊與和親孰便。公卿皆曰：「單于新破月氏，乘勝，不可擊。且得匈奴地，澤鹵，非可居也。和親甚便。」漢許之。

六月中，來至新望之地。書至，漢議擊與和親孰便，公卿皆曰：「單于新破月氏，乘勝，不可擊也。且得匈奴地，澤鹵非可居也，和親甚便。」漢許之。

Szöveg 6.**HS 61**

建元中為郎。時匈奴降者言匈奴破月氏王，以其頭為飲器，月氏遁而怨匈奴，無與共擊之。

SJ 123

是時天子問匈奴降者，皆言匈奴破月氏王，以其頭為飲器，月氏遁逃而常怨仇匈奴，無與共擊之。

Szöveg 7.

HS 96a

大月氏本行國也，隨畜移徙，與匈奴同俗。控弦十餘萬，故強輕匈奴。本居敦煌、祁連間，至昌頓單于攻破月氏，而老上單于殺月氏，以其頭為飲器，月氏乃遠去，過大宛，西擊大夏而臣之，都媯水北為王庭。其餘小眾不能去者，保南山羌，號小月氏。

SJ 123

大月氏在大宛西可二千里，居媯水北。其南則大夏，西則安息，北則康居。行國也，隨畜移徙，與匈奴同俗。控弦者可一二十萬。故時彊，輕匈奴，及冒頓立，攻破月氏，至匈奴老上單于，殺月氏王，以其頭為飲器。始月氏居敦煌、祁連間，及為匈奴所敗，乃遠去，過宛，西擊大夏而臣之，遂都媯水北，為王庭。其餘小眾不能去者，保南山羌，號小月氏。

Szöveg 8.

HS 61

大月氏王已為胡所殺，立其夫人為王。

Szöveg 9.

HHS 88

月氏為匈奴所滅，遂遷於大夏。

Szöveg 10.

HHS 87

月氏王為匈奴冒頓所殺，余種分散，西逾葱嶺。其羸弱者南入山阻，依諸羌居止，遂與共婚姻。

Szöveg 11.**HS 94b**

昌、猛與單于及大臣俱登匈奴諾水東山，刑白馬，單于以徑路刀金留犁撓酒，以老上單于所破月氏王頭為飲器者共飲血盟。

Szöveg 12.**HS 61**

臣居匈奴中，聞烏孫王號昆莫。昆莫父難兜靡本與大月氏俱在祁連、焯煌間，小國也。大月氏攻殺難兜靡，奪其地，人民亡走匈奴。子昆莫新生，傅父布就翎侯抱亡置草中，為求食，還，見狼乳之，又烏銜肉翔其旁，以為神，遂持歸匈奴，單于愛養之。及壯，以其父民衆與昆莫，使將兵，數有功。時，月氏已為匈奴所破，西擊塞王。塞王南走遠徙，月氏居其地。昆莫既健，自請單于報父怨，遂西攻破大月氏。大月氏復西走，徙大夏地。昆莫略其衆，因留居，兵稍彊，會單于死，不肯復朝事匈奴。匈奴遣兵擊之，不勝，益以為神而遠之。

SJ 123

臣居匈奴中，聞烏孫王號昆莫，昆莫之父，匈奴西邊小國也。匈奴攻殺其父，而昆莫生棄於野。烏嚙肉蜚其上，狼往乳之。單于怪以為神，而收長之。及壯，使將兵，數有功，單于復以其父之民予昆莫，令長守於西（城）〔域〕。昆莫收養其民，攻旁小邑，控弦數萬，習攻戰。單于死，昆莫乃率其眾遠徙，中立，不肯朝會匈奴。匈奴遣奇兵擊，不勝，以為神而遠之，因羈屬之，不大攻。

2. Kínai szójegyzék

Baiyang 白羊	hujie 呼揭	Taiyuan 太原
Beidi 北地	Hui 惠	Tianshan 天山
Bujiuling 布就翎	ji (elvégez) 既	Touman 頭曼
Chang 昌	ji (támad) 擊	qiang 羌
Chounu 醜奴	jianyuan 建元	Qilian 祁連
Congling 葱領	Jibei 濟北	Wen 文
Dayuan 大宛	Jiduoluo 寄多羅	Wu 武
da yuezhi 大月氏	jizou 擊走	wusun 烏孫
Daxia 大夏	Jizhou 稽鬻	xi 西
di 氏	Kunmo 昆莫	xiao yuezhi 小月氏
donghu 東胡	Laoshang 老上	Xiaowen 孝文
Dunhuang 敦煌	Liu Heng 劉恆	xiazhao yue 下詔曰
Dunhong 敦薨	Luhou 盧侯	Xihuqian 係虜淺
Ganquan 甘泉	Lü 呂	Xining 西寧
Gansu 甘肅	Liu Xiang 劉襄	Xingyang 滎陽
Gao 高	Liu Xingju 劉興居	xiongnu 匈奴
gaoche 高車	Loufan 樓煩	xiongnu qu 匈奴去
Gaonu 高奴	loulan 樓蘭	Yan'an 延安
Guan Ying 灌嬰	manyi 蠻夷	yi Laoshang shanyu
gui (tévedésből 王-nak	Mi'etu 弥俄突	suo po yuezhi wang 以
írt írásjegy?) 圭	mieyi yuezhi 滅夷月氏	老上單于所破月氏王
gui (visszatért) 歸	Maodun 冒頓	yimie yuezhi 夷滅月氏
Gui (folyó) 媯	Meng 猛	Yingyin 穎陰
Han 漢	Nanduomi 難兜靡	youxianwang 右賢王
Hanshu 漢書	Nan shan 南山	youxianwang zouchu-
heqin 和親	Nanzhi 難支	sai 右賢王走出塞
Henan 河南	Nuo 諾	yue 曰
Hexi 河西	sai 塞	yuezhi 月氏
Hou Hanshu 後漢書	sai wang 塞王	Yulin 榆林
Houyi 後義	Shaanxi 陝西	Zhang Qian 張騫
hu 胡	Shang 上	Zhonghang Yue 中行說
Huangzhong 湟中	shanyu 單于	zou 走
	Shiji 史記	